

HOLLANDA TÜRKÇESİ DİYE BİR ŞEY GELİŞMEKTE Mİ?

Hendrik BOESCHOTEN

Bugün Türkçe, Batı Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde iki milyon kadar göçmen işçi ailelerinin konuştuğu önemli bir azınlık dili durumuna gelmiş bulunuyor. En azından, ben durumu böyle değerlendiriyorum. "Birinci kuşak" işçilerin birçoğu aileleriyle Türkiye'ye "temelli dönüş yapacaklarını" söyleseler de, bu genellikle gerçekte gerekli planları olmadığından bir hayaldir. Üstelik "ikinci kuşak" çocukların çoğunun paylaşmadığı bir hayal. Bizim, Türk vatandaşlarımızın Hollanda'da akıbeti geçici değil kalıcıdır. Bu demek oluyor ki, Türk dili de kalıcı, ama, nasıl bir Türk dili? Ben, burada Hollanda Türkçesinin kendine öz niteliklerinin gelişmesinin ilk aşamasını kısaca tartışmak istiyorum.

Göçmenler Türkiye'ye kuvvetle bağlı kaldıklarından, Türk kültürünü, bu arada Türk dilini, Türkiyesiz düşünemezler. Her ne kadar Türkiye'de Hollandalı, Almanyalı olarak görülürseler de, onlar kendilerini Türk toplumunun bir parçası olarak görmeye devam ediyorlar. İyi Türkçe öğrenmelerinin amacı, Türkiye'yle, Türkiye'deki akrabalarıyla bağları kopartmamak, ileride Türkiye'ye döndükten sonra doğabilecek dil problemlerini önlemektir.

Bu tutumun sonucu olarak, Batı Avrupa'da oluşan Türkçe'nin varyantları şimdiye kadar pek önemsenmemiş; ancak bazı yazarlar Almanca, Hollandaca gibi yerel milli dillerden alınan sözcüklerin Türkçe'de kullanılmasından söz etmiş ve yakınmışlardır. Bunu, Türk Dili dergisinde yayınlanan bir yazıdan aldığım bir örnekle açıklayayım:

(...) Federal Almanya'da özel sayfalar yayımlayan Hürriyet, Tercüman ve Milliyet gazetelerinde bir çok Almanca kelime, Türkçe cümlelerin içinde yer almaktadır. Bunları *sanki Türkçe bir kelimeymiş gibi* okuyuculara aktararak vatandaşlarımızın "iki dilli"(başka bir görüşle "yarım dilli") olmasına yol açan bu tutumda da birlik görülmemektedir (...) (Gözaydın 1984)

Aslında yabancı kelimelerin ödünç alınmasını ilk aşamada yüzeysel, Türkçenin öz yapısını pek etkilemeyen bir olay olarak kabul etmeliyiz. Birinci kuşak işçilerin Türkçesine giren ödünç kelimelerin sayısı zaten pek sınırlı kalmıştı: sayıları yüzlerce değil, onlarca. Bu gibi önemsiz bir olayı yarım dillilik ("semilingualism") olarak nitelendirmek tamamen yalıştır.

Tabii ki Almanya'da olduğu gibi Hollanda Türkçesine de egemen milli dilden bir

takım sözcükler girmiştir. Bunu tablo 1'de örnekleddim (üst kısım):

Hollandaca	Türkçe'de	Anlam
GAK	<i>hak</i> <i>GAK'a [hakka]gittim</i>	İşletmeler Birliği
straat	<i>sitrât</i>	sokak
Marokkaan	<i>Maruk</i>	Faşlı
baas	<i>bâş/baş</i>	şef
huisbaas	<i>havzbaş/havzbaşı</i>	ev sahibi
koppelbaas	<i>köprübaş</i>	iř komisyoncusu
arbeidsbureau	<i>arbaybüro</i> (iř bürosu)	İř ve İşçi Bulma Kurumu
afspraak	<i>afşpirâk</i>	randevu
kaart	<i>kart</i>	'kroki, harita'
'n plaatje draaien	<i>plâk döndürmek</i>	'plâk çalmak'

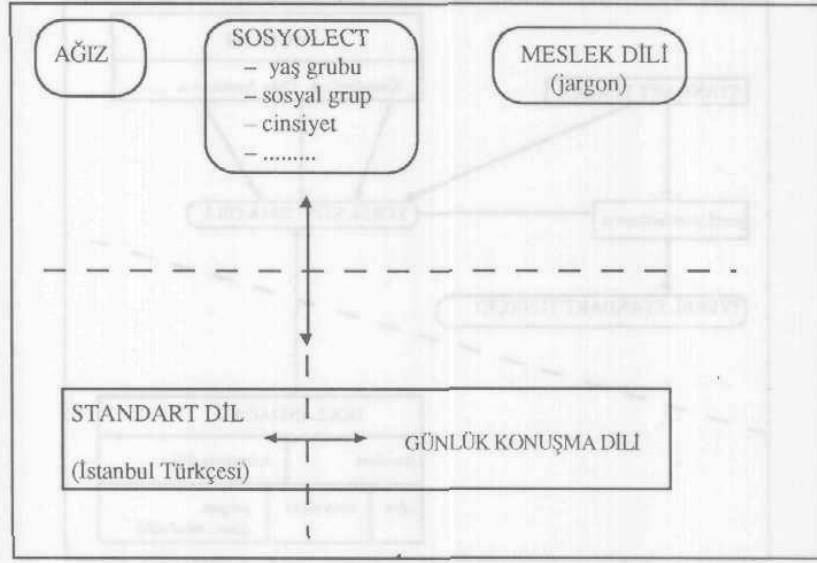
Tablo 1. Birinci kuşak göçmenlerin dilinde Hollandaca unsurları.

Gördüğünüz gibi ödünç alınan kelimelerin çoğu, köylü kökenli göçmenlerin hayatlarında ilk olarak Hollanda kentlerinde karşılaştıkları kurum ve kavramları ifade ederler. Evet, bu sözcükler "sanki Türkçeymişler gibi" kullanılmakta; ödünç alınıp Türkçeye giren bu sözcükleri Türkçe olarak kabul etmekten başka çare yoktur. Yalnız, sözü geçen Türkçe, Türkiye Türkçesi değil, Hollanda Türkçesidir.

Sözlüksel düzeyde bazı yenilikler ise, dile yeni giren bir sözcükten değil, var olan Türkçe kelimelere yüklenen yeni anlamlardan ibarettir (bkz. Tablo 1, alt kısım).Verdiğim iki örnekten *kart* kelimesi, Türkçedeki anlamlarını ('kartvisit', 'kartpostal') genişleterek, Hollandaca *kaart* kardeş ("cognate") kelimesinin bazı anlamlarını da edinmiştir. Hollandaca Türkçesinde, *plâk çalmak* birleşiminin yerine, sık sık *plâk döndürmek* kullanılır ki bu, Hollandaca 'n *plaatje draaien* birleşiminden ödünç bir çeviri ("loan translation")dır (Tablo 1, üst kısımdaki *işbürosu* tabiri, aynı tiptendir).

Ödünç olayına dayanarak, "Almanca, Hollandaca gibi dillerin nüfuzu altında yerel Türkçede belli değişmeler oluştu" savı klişe niteliği kazanmıştır. Oysa Hollanda Türkçesi, "İstanbul Türkçesi"nden hayli farklı bir dil varyantı olarak görünse de, bunun nedenleri çeşitli olup ayrımları genellikle kolay değildir. Ancak etraflıca araştırmalar yürüterek başarılabılır. Yukarıda değindiğim gibi, bir zat konuşurken Türkçesine üç beş Hollandaca (Almanca vs.) sözcüğü serpmekle dilinin yapısını değiştiremez. Bozamaz da.

Batı Avrupa Türkçesinde başgösteren gelişmeleri ciddi bir şekilde incelemek istersek, herşeyden önce göçmenlerin yaşadığı dil ortamının ne denli karmaşık olduğunu göz önünde tutmalıyız. Bir kişinin yaşadığı tek dilli ortam bile pek o kadar kolay betimlenemez (bkz. Tablo 2). Çünkü onun kullandığı dil, bulunduğu yer, konuştuğu kişi (veya kişiler), bahsettiği konuya göre değişir.

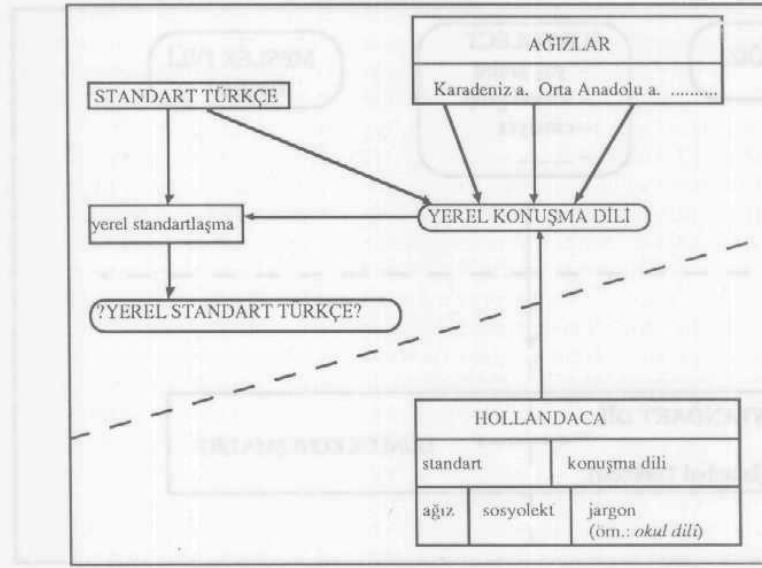

Tablo 2. Dil tabakaları.

Başta kırsal yerlerde büyüyenler olmak üzere birçok kişinin coğrafik yörelere göre değişen dil biçimleri kullandığını herkes bilir, yani ağızlar, diyalektler dediğimiz dil varyantları vardır. Bunun yanında dil, bir kişinin yaşı ve birtakım başka parametrelere göre değişebilir, örneğin işçi, memur ve esnaf kesimleri, erkek ve kadın gruplarının dilleri ayrı ayrı özellikler gösterir ki, bu tip dil varyantlarına da *sosyolekt* (toplumsal ağız) denir. Bundan başka *jargon* da dediğimiz meslek dilleri vardır. Demek oluyor ki, günlük konuşma diline, standart dilin özelliklerinden başka çeşit çeşit dil varyantlarından katkılar vardır.

Şimdi iki dilli ortam konusuna değinelim. Batı Avrupa'daki Türk toplulukları arasında oluşan gerçek dil olaylarını anlayabilmek için, orada herhangi bir Türk'ün konuştuklarının salt iki standart dilden değil, iki kompleksinden kaynaklandığını kabul etmemiz gerekiyor (Bkz. Tablo 3).

Tabii ki konuştukları Hollandaca tek bir çeşit değildir. Hollanda da konuşulan Türkçenin temelini oluşturan *Türkçe'nin varyantları* arasında ise İstanbul Türkçesinden çok Anadolu ve Karadeniz ağızlarının egemen olduğunu gözden kaçırmamalıyız. Standart Türkçe yine bazı kanallardan sunuluyor: Hollanda okullarında haftada iki üç saat Türkçe Anadil dersi veriliyor, televizyon ve radyoda Türkçe programlar çıkıyor. Fakat, Türkiye'de fazla eğitim görmemiş göçmenlerin evlerinde standart dilin rolü pek önemli değildir. Bunun yanında, Hollanda toplumunda: makamlarda, kurumlarda Türkçe'nin hiçbir geçerliliği yoktur. Sonuç, yerel konuşma dilini standart Türkçe'ye ayarlayabilecek güçler

Tablo 3. İki dilli ortam.

zayıftır.

Şu olasılığa dikkat çekmek istiyorum: Batı Avrupa'da konuşulan Türkçe'de, yerel egemen diller (yani, Almanca, Hollandaca)'dan bağımsız kendiliğinden değişmeler oluşabilir. Tabii ki bu olayı Türkçe'nin pek önemli olmadığı toplumsal çevreye bağlayabiliriz. Yalnız, Türk dilinde, Hollandaca kurallarına göre değil, kendi kurallarına göre bazı yenilikler doğabilir.

Bunun birkaç örneğini, Tablo 4'te görebilirsiniz.

<i>oturum (müsaadesi)</i>	'oturma müsaadesi'
<i>turist</i>	'kaçak işçi'
YARDIMCI FİİL OLARAK etmek YERİNE yapmak	
<i>park yaptım</i>	(= park ettim)
<i>telefon yaptım</i>	(= telefon ettim)
<i>verhaaltje lezen yapıyor</i>	('öykü okuyor')
<i>kamer-imi opruimen yaparken</i>	('odamı düzeltirken')

Tablo 4. Türkçe içi yenilikler

Bunların arasında, Hollanda Türkçesinin önemli ve hayret verici bir yeniliği, *etmek* yardımcı fiilinin işlevini *yapmak* fiilinin üstlenmesidir. Bunu hem var olan Türkçe birleşimlerde, hem de Türkçeye giren Hollandaca fiillerin uyarlanmasında görebiliriz (örneklerde, *lez-en* ile *opruim-en* birer Hollandaca mastarlardır).

Öte yandan, yerel Türkçe'de, göçmen işçi topluluklarının birbirini izleyen "kuşak"larının dilinde farklı değişmelerin geliştiğini görebiliriz. Batı Avrupa'ya göçen ikinci kuşak işçilerin dilinde boy gösteren değişmeler sınırlı kaldı. Burada doğup yetişen ikinci kuşak ise, Türkçe'yi Türkiye'deki yaşlılarından çok farklı şartlar altında öğreniyorlar. Bir taraftan dil edinim sürecinde okulda fazla okutulmayan standart Türkçe etkisiz kalırken, öbür taraftan Hollandaca'nın Türkçe'yi etkilemesi bu süreçte önem kazanıyor.

1. HEP	
Ama heb kırıldı.	(... tamamen ...)
Mektuplar hep ucuyor.	(... hepsi ...)
Hep Hollandaca öğretti.	(... devamlı ...)
2. DİYE	
(Niye asmış çamaşırları?)	
- İşte, gurusun diye.	
(Okula niçin geliyorsun öyleyse?)	
- Ablam götürüyor ya oguy var diye.	
(Neden açmıyor duşu?)	
- Bozulmuş olduğundan.*	(- Bozuk olduğundan)
(Burada neden böyle siyah?)	
- Garanlık olmuşdu diye.*	(- Ortalık karanlık olduğundan)

Tablo 5. İkinci kuşak çocukların dillerinden bazı özellikler

Örnek olarak yukarıdaki tablo 5'te, 4-6 yaşlarındaki Hollanda doğumlu çocukların dilinde yaygın olan iki biçimsel özelliği verdim. Standart Türkçe (özellikle yazılı Türkçe)'de derkenarlı iki sözcük: *hep* belirteci ile *diye* ulacının işlevleri bu çocukların dillerinde çok önem kazanmıştır. *Bütün*, *tüm*, *tamamen*, *devamlı* gibi, standart dilde bütünlük ve sürekliliğe işaret eden sözcükler, onların dilinde hiç bulunmuyor, yerlerini *hep hep* almıştır. Bundan bile ileriye geçip *hep* kelimesi, herhangi bir Anadolu dil varyantında da geçerli olmayan işlevleri görmeye başlamıştır (Tablo'da * işaretli örnekler) : hem sıfat

niteliğinde, hem de *hiç* yerine olumsuzluk kipini kesinleştirerek kullanılıyor.

Diye ulacının kullanımında da benzeri özellikler var. Bir taraftan, standart dilde bileşik cümleler kurmak için en çok kullanılan biçimler (ortaçlar, ad-eylemler) çocukların konuşmasında yok denecek kadar azdırlar. Öte yandan bu sözcük te genişletilerek Anadolu Türkçesinde de hiç geçerliliği olmayan yerlerde kullanılıyor.

Son olarak, *aralık kuşağın*, yani Hollanda'ya çocukluk yıllarında göçmüş olan gençlerin arasında Türkçe/Hollandaca karışımı özel bir tip dil varyantının kullanımını görüyoruz. Bunların dilinde, belki Hollandaca'nın Türkçe üzerinde etkisinin ileride daha derin olmasına yol açan bir mekanizma önümüze çıkıyor.

Örnek olarak, banta alınan dört arkadaşın bir sohbetten bazı parçaları Tablo 6'da sundum. Söz konusu gençlerden biri dışında hepsi Türkiye doğumlu olup Türkiye'de okula gitmişlerdir.

Şimdiye kadar edindiğimiz veriler, Hollanda Türkçesinin şu anki durumunu tamamen belirtecek nitelikte değilse de, şu sonuçları çıkarabiliyoruz: Birincisi, birbirini izleyen nesillerin konuştuğu dili, yerel Türkçe'nin gelişiminin birer aşaması olarak kabul edebiliriz. İkincisi, ikinci kuşağın Türkçesinde, Anadolu tipi yerel konuşma öğelerinin egemen olacağını tahmin edebiliriz. Üçüncüsü, Hollanda Türkçesine Hollandaca unsurların girmesini normal bir dil olayı olarak kabul etmeliyiz, böyle bir olayın yadırganacak bir yanı yok. Yalnız, şimdiye kadar Hollandaca'nın Türkçe üzerindeki nüfuzunun o kadar derinlere varmadığı kanısındayım.

1. Biz işte geçen hafta gittik. Babama bir *smoes verzinnen* yaptık *schoolfeestje* var diye.
'(...) bahane uydurduk okulda parti var diye'
2. Sen diyordun hani *Engels'i* bir tane *blonde meisje*'dan alıyordun.
'(...) İngilizce (dersi)ni (...) sarı saçlı kızdan (...)'
3. Bu Hollanda'daki *student*'lerin yani odaları.*Kun je zo zien hé* öyle student olduğunu.
4. Yok lan. *Jaren zeventig* diyom ya. Babam almadı, *omdat ie... had niet nodig*. Biz bir ev aldık, ondan sonra bir ev aldık, *week ik veel voor hoeveel duizend gulden*, birkaç bin liraya yaptırдық.
(...) yetmişli yıllar. (...) çünkü ona... gerek değildi. (...) ne bileyim kaç florine, (...)
5. Türkiye'de partilerde tapanca taşımak *mag wel!*
'(...) olur ya!'
6. Benim saçımı normal şampuyaynan yıkarım, sonra *handdoek droog* yaparım, ondan sonra *crèmespoeling* yaparım, *twee drie minuten inwerken* yapıyor, ondan sonra *lauw water*'nan yıkayınca...
'(...) havlu (ile) kurutuyorum (...) kremlerim (...) iki-üç dakika böyle bırakırım (...) ılık suyla (...)'

Tablo 6. Dil karışımı

Hollanda Türkçesini Hollanda-Türkiye arası ilişkiler açısından da tartışabiliyoruz. Dilbilim alanında, önemli bir görevimiz, Hollanda'da gelişen özel tip Türkçenin standart Türkçe'yle ilişkisini betimlemektir. Bir yandan, Hollanda Türkçesinde boy gösteren standart dışı özellikleri küçümsemeyelim, Türkçe'nin herhangi bir ağzının özellikleri kadar normal ve ilginç dil olayları olarak değerlendirelim. Öte yandan, diyelim ki Türk dilini ülkemizin bir azınlık grubunun günlük konuşma dili niteliğindeki varlık olarak kabul edebiliriz. Bir standart dil – yani: bir yazı dili, bir iletişim dili – olmadığı sürece, ülkemize renk katan Türkçe'nin tadı yine kaçacaktır.

Benim "Türkçemiz" dediğimde anladığım şey, Türkiye'de "Türkçemiz" deyince anladığımız şeyden farklı değil mi? Konuşurken araya kullandığım "yerel milli dil" terimi de tuhaf çağrışımlar uyandırmaz mı? Evet, bizim milli dilimiz Hollandacıdır, standart Türkçenin toplumumuzda resmi statüsü yoktur.

Yine de, Hollanda Türkçesinde belli bir yerel standartlaşma söz konusu olabilir. Bunun basit bir örneği olarak, *etmek* yardımcı fiilinin işlevini *yapmak* fiilinin üstlenmesidir. Tahmin edebildiğim kadarıyla, böyle standartlaşmalar, konuşma dili seviyesinde kalacaktır. Balkan Türklerinde gördüğümüz gibi, Hollanda Türk göçmenleri de, standart Türkçelerini yani, yazılı Türkçenin kurallarını, Türkiye'de aramaya devam edecekler.

Bence Hollanda Türkçesi diye bir konuşma dili gelişmekte. Ancak bu, Türkiye'den kopuk bir gelişme olmayacaktır.

Kaynakça

- Backus, A. (1989). *Code-switching onder Turkse jongeren in Tilburg*. MA Thesis, Tilburg Üniv.
- Boeschoten, H.E. (1990). *Acquisition of Turkish by Immigrant Children. A multiple case study of Turkish children in the Netherlands aged 4 to 6*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz (=Turcologica Bd.6).
- Boeschoten, H.E. (1991). "On misunderstanding in a non-stabilised bilingual situation", in: W.Fase, K.Jaspaert & S.Kroon, *Maintenance and loss of minority languages*. Amsterdam &c.: John Benjamins.
- Boeschoten, H.E. & L.Verhoeven (1985). Integration niederländischer lexikalischer Elemente ins Türkische: Sprachmischung bei Immigranten der ersten und zwei Generation. *Linguistische Berichte* 98, 347-364.
- Boeschoten, H.E. & L.Verhoeven (1987). Language mixing in children's speech: Dutch language use in Turkish discourse. *Language Learning* 37, 191-215.
- Gökçe, O. (1990). Begegnung des Türkischen mit dem Deutschen in der Bundesrepublik Deutschland. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 140, 68-79.
- Gözaydın, N. (1984). Almanya'da Çalışan Türklerin Dili Üzerine. *Türk Dili* 385, 44-48.
- Pfaff, C. & T.Savaş. (1990). Language development in a bilingual setting: The acquisition in Germany. In: S.Koç, *Studies on Turkish Linguistics*. Proceeding of the 4th International Conference on Turkish Linguistics 17-19 August, 1988. Ankara:

METU, 351-386.
Tekinay, A. (1982). Deutsche Einflüsse im Türkischen von Arbeitsmigranten. *Deutsch Lernen* 3, 72-79.
Verhoeven, L. & H. Boeschoten. (1986). First language acquisition in a second language environment. *Applied Psycholinguistics* 7, 241-255.